

oktobra istega leta, ko so 8 moških predali taborišču, ženski pa poslali v žensko koncentracijsko taborišče Ravensbrück. Iz Mauthausna pa je bila 29. januarja 1944 pripeljana tudi 14-članska "Kolbova skupina" in dva dni nato ustreljena med 25 "talci" v Šentvidu pri Ljubljani; s tem se je končala dolga zgodba sodelovanja dela funkcionarjev OF na Gorenjskem s Helmutom Rosumekom, šefom IV. oddelka (Gestapo - Tajna državna policija) urada komandanta varnostne policije in varnostne službe na Bledu.

Tretji del knjige predstavlja deset že objavljenih del v prozi in poeziji štirih slovenskih ustvarjalcev, ki so bili v taborišču (France Kozar, Ivan Potrč, France Filipič, Lovro Kuhar - Prežihov Voranc), k temu pa bi lahko prišeli tudi slikarja Jožeta Polanjka, čigar sočasne risbe iz taborišča dodatno ilustrirajo vzdušje in razmere v taborišču. Omenjene risbe pa so le eden od elementov bogate opreme knjige. Dopolnjujejo jo reprodukcije originalnih načrtov taborišča, dokumentov, zlasti transportnih seznamov in vpisne knjige ter bogato fotografsko gradivo, po vsebini predvsem portretna fotografija številnih taboriščnikov.

Damijan Guštin

Zdravko Klanjšček (soavtor Stanko Petelin): Deveti korpus slovenske narodnoosvobodilne vojske 1943-1945. Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, Ljubljana 1999, 571 strani, ilustr.

Monografska obdelava zgodovine devetega korpusa NOV in POJ je bila vsekakor ambiciozna odločitev. Po zahtevnosti izvedbe se gotovo uvršča takoj za pred dobrima dvema desetletjema realiziranim obsežnim pregledom vojaške zgodovine na Slovenskem v času nacifašistične okupacije ("Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941-1945"), ki ga je pripravila skupina avtorjev, med katerimi je imel nosilno vlogo prav avtor knjige o devetem korpusu, ki je izšla pred kratkim.

S pričujočo knjigo smo dobili oris prvega izmed dveh korpusov (sedmi korpus še čaka na zgodovinopisno obravnavo) kot največjih slovenskih strateško-operativnih vojaških formacij protiokupatorskega odpora, delujočih v našem prostoru v času druge svetovne vojne. V njegovo operacijsko območje je sodil severozahodni slovenski etnični prostor, ki je bil pred vojno le v manjši meri v sestavi Kraljevine Jugoslavije. Čeprav so enote devetega korpusa delovale tudi na Gorenjskem, se je takrat in kasneje pomen tega korpusa v širši zavesti predvsem ali vsaj opazno povezoval z njegovim delovanjem in strateškimi cilji osvobodilnega gibanja na Primorskem in v Beneški Sloveniji.

Bojno delovanje na Primorskem in z njim povezan politični učinek je IX. korpus pomembno razločevalo npr. od VII. korpusa, saj mu je to dejstvo pridajalo še posebej poudarjen mednarodni politični pomen (kakršnega so imele vse enote na Primorskem!) in ga obeleževalo kot najbolj neposrednega uresničevalca druge temeljne točke programa Osvobodilne fronte slovenskega naroda, t.j. naloge o osvoboditvi in združitvi vseh Slovencev. Korpus namreč ni bil le nosilec odpora proti nacifašizmu temveč hkrati tudi pomemben neposreden in najradikalnejši izraz hotenj primorskih Slovencev po priključitvi k matici. Njegov pomen je bil torej specifičen vsaj iz dveh vidikov - ni se boril le proti nacifašizmu, temveč je

znotraj še vedno mednarodnopravno veljavnih meja Kraljevine Italije bojeval boj tudi za priključitev k matici, hkrati pa je vzpodbujal oborožen odpor tudi v vrstah italijanskih protifašistov. Njegov nesporen prispevek k naporom protifašistične koalicije je bil nedvomno pomemben argument pri povojnem urejanju mejnih vprašanj in realizacije - čeprav ne popolne, programa združitve Slovencev, s čimer je korpus opravil pomembno državotvorno dejanje tudi v luči procesa oblikovanja samostojne slovenske države.

Od tu, najbrž pa tudi iz aktualiziranih razlogov, izvira očitno hotena delna nedoslednost v naslovu pričujoče knjige, ki postavlja IX. korpus v izključno slovenski narodnoosvobodilni in narodnoemancipacijski kontekst, kot formacijo "slovenske narodnoosvobodilne vojske". Enote IX. korpusa so bile po nacionalni pripadnosti njenih borcev res večinsko slovenske (tudi če upoštevamo italijanske partizane, ki pa so bili v sestavi posebnih italijanskih enot), v funkcijskem pogledu pa izključno, in toliko je naslov verodostojen, toda v uradnem poimenovanju korpusi niso imeli nacionalnih obeležij temveč le jugoslovansko in skladno s tem je tudi njihovo oštevilčevanje potekalo le na jugoslovanski ravni. Tako Slovenci nismo imeli vsaj devet korpusov, kakor bi bilo nepoznavalcu mogoče sklepati po naslovu knjige, temveč kot rečeno, samo dva.

Deveti korpus je ustanovil glavni štab NOV in PO Slovenije po predhodnem soglasju vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije 21. decembra 1943, ko je hkrati ukinitel 3. operativno cono (alpsko) oziroma le-to preuredil v korpus, svojo bojno pot pa je nekako tiho zaključil maja 1945. Rečemo lahko, da je bil korpus predvsem rezultat množične vstaje Primorcev ob kapitulaciji Italije ter njihovega dolgotrajnega odpora proti fašizaciji in raznarodovanju. Tega odpora ni mogla bistveno omajati niti silovita ofenziva novega, t.j. nemškega okupatorja jeseni 1943, čeprav je občutno upočasnila proces konsolidacije mlade partizanske vojske na Primorskem.

Korpusno operativno območje je obsegalo prostor od Julijskih Alp do Jadrana ter od Gorenjske in ozemlja zahodno od strateško pomembne železniške proge Ljubljana-Postojna-Trst do furlanske nižine; kasneje so mu priključili še območje Brkinov in Slovenske Istre, ozemlje na levem bregu Save in zahodne Koroške pa priključili 4. operativni cono. Severni del korpusnega območja je bil zaradi visokogorskega značaja, redke poseljenosti ter ostrih zim še posebej težavna ovira bojevanju korpusnih enot, zato so se le-te občasno od tu umikale v osrednji z gozdom poraščen del korpusnega operativnega prostora, ki so ga pretežno stalno nadzorovale partizanske enote (območje med Baško grapo, Škofjeloškim hribovjem, Trnovskega gozda in Banjške planote).

V korpusni sestavi sta bili dve diviziji, ki sta končno dobili oznako trideseta (Goriška) in enaintrideseta (Triglavska). Bojevanje obeh divizij, ki sta se postopoma razvili v učinkoviti vojaški formaciji in bili sposobni zadajati okupatorju resnično težke udarce in se marsikdaj uspešno zoperstaviti sovražnikovim ofenzivam, so pomembno dopolnjevale teritorialne enote. To so bili partizanski odredi, katerih število se je spreminjalo (npr. v začetku leta 1944 so na korpusnem območju delovali Idrijsko-tolminski, Dolomitski, Gorenjski, Zapadnokoroški, Briško-beneški in Južnoprimorski odred), na Primorskem pa so jih septembra 1944 zaradi političnih razlogov sploh ukiniteli, in razpršene enote Varnostnoobveščevalne službe OF ter kasneje Vojske državne varnosti. Omenjene teritorialne enote so zagotav-

ljale prisotnost oborožene sile tudi na tistih območjih, kjer ni bilo divizij oziroma brigad. Ob tem je posebno mesto zaradi učinkovitosti pripadalo minersko-sabotažnim vodom odredov in divizij, ki so na celotnem območju tja do Furlanije uničevali okupatorjev promet.

V približno petsto dni dolgem delovanju korpusa so njegove enote izvedle in bile pritegnjene v številne akcije raznovrstnega značaja. Čas obstoja korpusa je bil v prvi vrsti izredno dinamičen v pogledu vojaških operacij, ki so jih izvajale partizanske in nasprotnikove sile, tako da je le-tem že kar težko slediti. Ta bojna intenziteta je bila pogojena z izjemnim strateškim pomenom tega območja. Še zlasti v zadnjem letu vojne je operativno ozemlje IX. korpusa dobivalo poudarjen značaj globljege zaledja dveh front, t.j. front v Italiji in na Balkanu.

Monografija posreduje prikaze številnih bojnih akcij oziroma operacij pretežno korpusnega značaja ter sovražne operacije večjih razsežnosti. Med prvimi naj omenimo le: pohod 30. divizije v Beneško Slovenijo februarja 1944 v sklopu širših strateških prizadevanj za utrjevanje narodnoosvobodilne vojske in njeno širitev do narodnostnih mej; silovite in uspešne korpusne napade na komunikacije in sovražne postojanke v Baški grapi poleti 1944 v okviru takratnih širših napadov na prometne zveze na Primorskem kakor tudi nasploh v Sloveniji po zavezniškem izkrcaju v Normandiji; nekatere uspešne napade na utrjene postojanke jeseni 1944, ki so bili usmerjeni ne samo proti okupatorju temveč predvsem proti domačemu nasprotniku oziroma okupatorjevim sodelavcem in so nasprotnika prisilili, da je nekaj postojank vsaj začasno izpraznil (Črni Vrh nad Idrijo, Poljane, Železniki itd.). Poleg neposrednega bojnega delovanja so bile korpusne enote zaposlene še s številnimi drugimi nalogami. Mednje sodijo npr. občasni prodori proti Polhograjskim Dolomitom ali Vipavski dolini, da so se oskrbele z večjimi količinami hrane in na ta način reševale naraščajoče težave v preskrbi. Posebno mesto pripada dejanju izrazito humanega značaja, t.j. evakuaciji ranjencev avgusta 1944 iz osrednjih primorskih partizanskih bolnišnic ("Franja", "Pavla") na Notranjsko in od tam v južno Italijo; v tej akciji so bile vključene skoraj vse enote devetega korpusa, širše pa seveda tudi enote sedmega korpusa.

Nemški okupator je izvedel več ofenzivnih operacij. Njihovi cilji so bili včasih omejeni, drugič pa velikopotezno usmerjeni na prizadevanje širših in usodnih udarcev partizanski oboroženi sili. Kakor je nemški okupator želel utrditi in zavarovati svojo oblast neposredno po okupaciji Primorske s silovito ofenzivo jeseni 1943, tako je z enako in še s hujšo silovitostjo branil svoje položaje tudi v času neposredno pred lastno kapitulacijo. V začetku zime 1944/45 so se namreč sovražnikove bojne dejavnosti ponovno poudarjeno okrepile, kajti strateški cilji so mu narekovali skrajne napore, da paralizira korpusne enote ali vsaj njegovo jedro, za korpusne enote pa se je začelo eno najtežavnejših obdobj, ki je doseglo vrhunec z ofenzivama "Začetek pomladi" in "Konec zime" marca 1945.

Poleg operatike avtor obravnava tudi ostale tematike, ki so neločljivo povezane s korpusovo zgodovino. V posebnem poglavju opiše notranjo organizacijo korpusnega štaba, delo posameznih odsekov (operativni, obveščevalni, ekonomski, sanitetni, propagandni, sodni, za zveze), služb, prištavnih enot in ustanov. Iz prikaza je razviden postopen razvoj korpusa, ki se je do poletja 1944 že razvil v visoko organizirano vojaško enoto z vse več značilnostmi redne armade. Uporaba artilerije, inženirstva in sodobnejših sredstev za zveze so dvignili njegovo bojno

učinkovitost in omogočili tudi zavzemanje (in ne več samo vznemirjanje oziroma demonstrativno napadanje) postojank, zaradi česar je bil nasprotnik večkrat prisiljen opuščati manjše postojanke in se koncentrirati v večjih ter dobro utrjenih ob zanje vitalnih železniških in cestnih povezavah.

Ustanovitev korpusa se je ujemala z zaostrovanjem in širjenjem notranje-političnih nasprotij tudi v tem prostoru, kar je dobilo zunanji izraz v ustanavljanju protipartizanskih, protikomunističnih in kolaboracionističnih oboroženih formacij (Slovenski narodni varnostni zbor na Primorskem in gorenjska samozaščita), katerih delovanje je predstavljeno v samostojnem poglavju skupaj z opisom številčnih neslovenskih kolaboracionističnih enot, ki so prišle na to območje v zadnjih mesecih vojne in pomembno razbremenile nemškega okupatorja.

V samostojnem poglavju strnjeno predstavi oblikovanje prekomorskih brigad, v katerih so številčno prevladovali primorski Slovenci. Ta problematika sicer ni neposredno povezana z naslovno temo, posredno pa je, saj izpričuje visok delež primorskih Slovencev (predvsem nekdanjih mobilizirancev v italijansko vojsko) v dejavnem odporu proti nacifašizmu, ki so ga zaradi specifične usode bojevali v drugih okoljih, sicer pa bi gotovo pomembno okrepili prav deveti korpus. Ločeno predstavi še nastajanje in razvoj italijanskih partizanskih enot ter njihovega bojnega delovanja v okviru korpusa.

Treba je ugotoviti, da je avtorju uspelo na jednat način predstaviti zelo obsežno in s tem tudi težko obvladljivo snov. Ta metodološki problem je vsekakor predstavljal velik izziv, ki ga je pisec večje obvladal. V okviru obsežnega besedila je uspel na uravnotežen način zajeti konkretna dejstva, ki zagotavljajo nujno dokumentarnost, vendar le-ta ne obremenjuje pretirano besedila, in jih umestiti v širše značilnosti. S sintetičnim prikazom, ki ga je med drugim omogočilo tudi bogato zaledje obstoječe literature, je uspel ustvariti sorazmerno lahko berljivo besedilo in ga razbremeniti prislovične togosti vojaškega zgodovinopisja, kar je za dela z izrazito bojno-vojaško tematiko bolj redka značilnost.

Posebna odlika monografije so analize taktike partizanskega vojskovanja, njene prednosti in pomanjkljivosti, njeno nadgrajevanje in kombiniranje s taktiko bojevanja "redne" vojske. S tega stališča je monografija o IX. korpusu tudi dragocen prispevek k teoretični osvetlitvi taktike partizanskega bojevanja nasploh. Dalje vzporeja oziroma opozarja na značilnosti razvoja in učinkovitost enot IX. korpusa z enotami VII. korpusa, na specifične težave v izgrajevanju bojne učinkovitosti v času silovitega porasta partizanskih enot na Primorskem po kapitulaciji Italije in začetnem obdobju obstoja IX. korpusa (problem pomanjkanja usposobljenega poveljujočega kadra in nasploh nizke vojaške usposobljenosti večine moštva iz vrst Primorcev - tudi tistih, ki so pred tem služili v italijanski vojski, kjer so jih v veliki meri vključevali le v t.i. delavske bataljone) itd.

Avtor je kritičen oziroma stvaren pri ocenjevanju posameznih postopkov, akcij in ukrepov partizanskih enot in njihovih štabov. Že v uvodnem delu npr. pripiše težke izgube Gradnikove brigade na Golobarju aprila 1943 slabemu zavarovanju in slabemu vodenju obrambnega boja omenjene brigade; nenaden vdor bataljona "Heine" iz Idrije v Cerkno januarja 1944 in pobjo tečajnikov partijske šole prav tako razlaga predvsem s pomanjkljivim zavarovanjem; nekatere primere neuspelih napadov na sovražne postojanke pojasnjuje z nezadovoljivo usposobljenostjo v rokovanju s težkimi orožji oziroma s problemom usklajenega delovanja različnih

korpusnih rodov in služb; pereč problem pomanjkanja težkega orožja delno pripiše tudi nezadostni konspiraciji v prikrivanju tega orožja in navaja tudi konkretne izgube omenjenega orožja v bojih; navaja primere paničnega reagiranja partizanskih borcev, ko so se znašli v težkem položaju, zaradi česar so bile človeške in materialne izgube še dodatno večje (npr. Kosovelova brigada na Poreznu marca 1945).

Pisec se je osredinil predvsem na vojaška vprašanja in ni širše proučeval oziroma odpiral političnih tem - ne tistih, ki neposredno zadevajo korpus in tudi ne splošnejših. Bralec je npr. o političnem delu v korpusu precej skromno poučen (o Komunistični partiji Slovenije in SKOJ-u komaj kaj več kot to, da sta obe organizaciji v korpusu obstajali, čeprav je v njiju bila vključena približno polovica moštva, kar sicer avtor korektno navaja). Tudi problematike o odnosih med slovenskim (jugoslovanskim) in italijanskim odporništvom ne obravnava podrobneje. Avtor sicer ni imel namena proučevati izjemno kompleksnega političnega konteksta in je tega upošteval le v najnujnejši meri. Vendar je le-ta na nekaterih mestih predstavljen nekoliko enostransko, tako v pogledu notranjih političnih razmerij kot v pogledu odnosa med slovenskim in italijanskim odporništvom. Že samo z upoštevanjem novejša literature bi bilo mogoče nekatere ocene delno korigirati oziroma dopolniti. Zaradi tega odraža delo izrazito narodnoosvobodilno poslanstvo devetega korpusa, njegove funkcije "oborožene pesti" Osvobodilne frote slovenskega naroda v uresničevanju njenega programskega cilja, malo pa kot poroka družbenih sprememb pod vodstvom OF in vodilne sile v njej, t.j. komunistične partije. Navedena intonacija je zaznavna že v uvodnem delu, kjer avtor omenja drugi tržaški proces iz decembra 1941 in poimensko navede pet na smrt obsojenih oseb (str. 12). Medtem ko pri štirih izrecno navede, da so bili člani organizacije TIGR, pri petem, t.j. pri Pinku Tomažiču, ne pove, da je bil vodilni primorski komunist. Na drugi strani ne prihaja dovolj do izraza zapleten in tudi nezavidljiv položaj italijanskega odporništv. Toda to so glede na osnovni namen knjige le obrobne pripombe.

Obrobno bi mogoče opozorili še na napako, ki se je avtorju zapisala na strani 114 in ki se v literaturi pogosto pojavlja. Gre za navedbo, da je sklep o priključitvi Primorske k Sloveniji sprejel zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju oktobra 1943, kar ne drži; omenjeni sklep je namreč sprejel vrhovni plenum OF 16. septembra 1943.

Delo je temeljito dokumentirano, saj je vseh opomb kar 1127. Opremljeno je tudi s številnimi zemljevidi oziroma skicami (48) in fotografijami (89). Dodani so koristen seznam poveljniškega kadra v IX. korpusu, krajevno, osebno in stvarno kazalo ter povzetek v slovenskem, angleškem, nemškem in italijanskem jeziku.

Vida Deželak-Barič